

NADIMCI: PORUKE KULTUROLOGU

Osobni i obiteljski nadimci u Mraclinu

BRANKA I MARIJA CVETNIĆHeinzlova 47
10000 Zagreb**UDK 398.95**Prethodno priopćenje
Preliminary Communication
Prilmljeno: 15. listopada 1994.

Autorice razmatraju nadimke kao jezični podsistem koji oblikuje sliku svijeta; ocjenjuju pojave u njemu, rangiraju vrijednosti, ponašanje, čak i emocije. Korišteni su nadimci iz, nekad sela, sada zagrebačkog gradskog naselja Mraclina u Turopolju. Ponašanje u jeziku je dio općeg ponašanja određene zajednice. Nadimci žive i danas. Oni pamte stare vrijednosti koje se kao tradicija ugrađuju u novi svijet.

1. UVOD

U ovom ćemo radu pokušati osmisliti jedno moguće kulturološko istraživanje osobnih nadimaka. Koncentrirajući se na sredinu koju obje poznajemo - mjesto Mraclin - pokušale smo kroz prikupljene podatke iščitati što se sve nadimcima izražava.

Mraclin je mjesto smješteno dvadesetak kilometara južno od Zagreba. Pripada kajkavskom dijalektu, što ćemo kasnije prepoznati u primjerima. Počeci mu sežu u 13. stoljeće i od tada žitelji Mraclina, primajući i donoseći različite kulturne elemente, oblikuju svoj identitet. Svi ti procesi odražavali su se u jezičnoj kulturi, time i kroz osobne nadimke koji su dio jezičnoga podsistema. Može izgledati da nam samo po sebi postojanje osobnih nadimaka u Mraclinu ne govori ništa karakteristično za mjesto. Nadimke nalazimo svugdje i pridaju se svim ljudima bez obzira na rasu, spol, dob, itd. Oni su pojava imanentna ljudskih međuodnosima. Tvore dio jezične kulture u ponašanju - kao forma obraćanja - reguliraju upotrebu konvencionalnih stereotipnih formula, time omogućuju najefikasniju interpersonalnu komunikaciju. Kao dio jezične kulture odgovaraju zakonitostima koje vrijede za jezik u odnosu prema kulturi općenito. Basil Bernstein primjećuje da su određenoj formi društvenih odnosa ili - općenitije - društvenoj strukturi svojstvene određene jezične forme ili kodovi koji predstavljaju određenu kulturu, čineći da određeni tip ponašanja postaje obvezujući. No, jezik se razvija sporije nego društvo i ne prilagođava se svim društvenim i kulturnim promjenama, pa postaje svojevrstan kulturni arhiv, koji sadrži u sebi verbalizirana unutarinja i vanjska iskustva određene zajednice. S jedne strane, jezik je ogledalo stvarnosti koja ga okružuje, među tim i društvene stvarnosti, s druge pak strane - oblikuje sliku svijeta, daje ocjenu pojava u njemu, vrijednosti koje obavezuju, ponašanja i emocije (Marija Peisert, 1991). Upravo to smo i željele istražiti: kako nadimci otkrivaju sliku svijeta u Mraclinu (negdje od kraja 19. stoljeća pa do danas), ocjenjuju pojave u njemu, usustavljaju vrijednosti, ponašanja, itd.

2. TEMA

U Mraclinu gotovo da i nema čovjeka koji ne nosi neki nadimak. Nadjevanje nadimaka u prvom je redu sredstvo prepoznavanja pojedinaca (budući da je česta pojava da različite osobe nose isto ime i prezime), a njihova sveukupnost čini sistem identifikacije i potvrde različitosti pojedinaca u okviru mjesta. Mraclin ima oko 1150 stanovnika koji žive u 296 obitelji. Samo jedno prezime - *Galeković* - nosi 53 obitelji, a 31 obitelj nosi prezime *Cvetnić*. Dogodilo se da je cijela jedna ulica bila sastavljena od obitelji Josipa Galekovića. Kroz povijest Mraclina - do današnjih dana - izumrlo je 60 prezimena njegovih žitelja. Imamo zabilježeno 101 prezime, od toga 64 prezimena nosi samo jedna obitelj. Takva sociološka situacija uzrok je da su u govoru službene antroponimijske forme podređene neslužbenim antroponimima (osobnim nadimcima).

Špicnemet, nadimek ili prikrapa, ako nije stečen tijekom života *teroga su mi ga prištuknuli, ke su mi prideli*, onda je naslijeđen patrilinearnim ili matrilinearnim putem, i tako postaje oznaka genealoške linije u kojoj se isti provlači (traje) i po nekoliko generacija. Najčešće su takvi nadimci tvoreni od osobnih imena (jednog pretka). Sama tvorba je karakteristična za mraclinski govor, npr. predak je *Franjo*; u mraclinskom govoru *nj* konverzijom prelazi u *jn*, te dobivamo *Frajno* - *j* se gubi u deminutivu istog imena (dok je bio dijete), te ga zovu *Franek*, i po tome cijela obitelj nosi nadimak *Franeki* ili *Franekovi*. Budući da je u selu bilo nekoliko *Josipa*, navodimo zapisane varijante nadimaka izvedenih iz tog imena:

- JOSIP - Joža - Oža - Ožinini
 - Ožinček - Ožinčekovi
 - Joko - Jokini
 - Juza - Juzini
 - Jojek - Jojekovi
 - Josica - Josičini
 - Jouvač - Jouvačovi
 - Joska - Joskini.

Ili od imena *Stjepan*:

- STJEPAN - Štefek - Đefek - Đefekovi
 - Števuła - Števułini
 - Pepa - Pepini
 - Pepić - Pepićovi.

Ostali zapisani nadimci izvedeni od osobnih imena predaka su slijedeći: JANKO - Jančet - Jančetovi; JANKO - Jankek - Jankekovi; JANKO - Jankič - Jankečini; JANKO - Jankek - Jandecini; PAVAO - Pavlinovi; IVO - Iva - Ivini; ĐURO - Đurini; ANTE - Janton - Jantonekovi; JURA - Juriga - Jurigini; MATO - Matuša - Matušini; MIJO - Miško - Miškecovi; TOMO - Tomić - Tomičini; PAVAO - Pavec - Pavčevi; DANIJEL - Danec - Dančevi; NIKOLA - Mika - Mikini; FABIJAN - Fabijanovi; JAKOB - Jakopovi; ZLATKO - Zlatek - Zlatekovi; DRAGO - Karlo - Karlekovi; itd. Iako je Mraclin donedavno bio stroga patrijarhalna sredina, nije bio uvjet da se obiteljski nadimak nasljeđuje isključivo po muškarcu, navodimo nadimke tvorene od ženskim imena: ANA - Jana - Janekini; BARBARA - Bara - Baričini; JELENA - Jelka - Jelkini; KATARINA - Kata - Katini; KATARINA - Kateka - Katekini; MARIJA - Mara - Marini; MARIJA - Marek - Marekovi; MARIJA - Marta - Martini; MARIJA - Morek - Morekovi; RUŽA - Roža - Rožići; RUŽA - Roža - Rožini; itd.

Poznat nam je i primjer u kojem je sestra dobila nadimak po bratu, a cijela njezina obitelj preuzela takav nadimak - brat *Jančet*, sestra *Jančetka*, obitelj *Jančetkini*. I obrnuto, brat koji je dobio nadimak po sestri - sestra *Kata*, brat *Katunec*, obitelj *Katunčevi*. Možemo zaključiti da je čak relativno malen broj nadimaka nastao direktno od imena (npr. Josipa i Stjepana je bilo daleko više nego se to vidi po porodičnim nadimcima). Nadimci su tvoreni i iz potpuno drukčijih osnova i takvi označuju psihološke značajke i načine reagiranja tih ljudi.

Turopoljska su mjesta bila prilično zatvorene (endogamne) sredine, slabo naklonjene jedna drugoj. Nadimci su se tako pridavali i širim zajednicama. Mraclinčani su za druge bili *parikožari* (bavili su se obradom kože), Buševčani *cipeki* (pekli su i prodavali kruh od bijelog *cipovog* brašna, *cipov krus*), stanovnici mjesta Kuče *filjozofi* jer su puno mudrovali, iz Bune *brđaki*, itd. Kritički se gledalo na brak sklopljen među osobama iz različitih mjesta te nije ni u jeziku izostajalo i posebno obilježavanje pridošlica. Prilikom udaje, češće su djevojke dolazile u kuću mladića, i to je razlog zašto smo sakupile isključivo ženske nadimke navedene provenijencije: Odrčica - došljakinja iz Odre; Buševčica - iz Buševca; Bunčica - iz Bune; Lomičajnka - iz Lomnice... Ti nadimci ostaju trajno obilježje i za njihovu novu obitelj: Odrčičini, Buševčičini, Bunčičini, Lomičajnkini,...

Mraclinci su s podsmijehom, rugajući se, obilježavali pojedince s fizičkim ili mentalnim nedostacima i manama, pa postoji cijeli niz *pejorativnih* nadimaka. No, znali su kroz nadimak istaknuti i nečije kvalitete: Mamulini - mamulali (brzo i nerazgovijetno govore); Trdaci - trdi (tvrd, u značenju glup i nepopustljiv); Bunceki - debeli poput bunceka; Debelkovi - debeli poput pretka; Tukičini - tukac (puran, u značenju glup); Ritaki, Poritači - obiteljski veće stražnjice; Masni - debeli momak; Dundek - dundasti (jake, nabijene građe); Tustačka - debela, *tusta* žena; Klukša - ima *klukasti* (kljukasti) nos, *kluku*; Šršek - imao nepokornu kosu koja *šrši* (strši); Mesurka - žena s velikim turom koji se ističe pri hod; Klinec - mali kao klin (drveni čavao); Malec i Maleni - sitne građe; Brko - imao brkove, što nije uobičajeno; Belec - radi svijetle kose; Rudan - radi kovrčave kose; Garavini - od tamnopotog pretka; Cigica - tamnputa žena; Homer - obrastao brkovima i bradom poput grčkog mudraca; Crta - kao momak lijepo crtao, posebno karikature; Fot - vanbračno dijete; Šicar - dobro *šicao* (gađao) mete na sajmovima; Pimpek - nejasna provenijencija.

Kakav je bio odnos odraslih prema djeci prepoznajemo kroz nadimke *hipokorističnog* obilježja: Sinek - sinu od milja (Sinkovi); Fijolčica, Fijolica - kćeri od milja (Fijolkini); Milek - "mileni, milek moj", govorila mu je majka; Filček - Filipu netko tepao Filček; Dulek, Dularica - dugo pili na dudu; Biba - sam nije mogao reći Imbra; Tusa - kao mali nije mogao reći *kusa* (kuja); Črepek - malo dijete kao mali *črepek* (crijep); Macek - Ciganka mu je rekla "maco"; Kutina - dijete kao malo nije moglo reći "Turkinja"; Fajnssek - mali se Franjo predstavljao kao Fajnssek; Zefa - kao mala, kada su je pitali zašto se kupa, odgovorila je "Da bum zefa" (lijepa); Bebek - tako su mu tepali u kući; Bušček, kao malog ga je bolio "bušček"; Tuša - od Matija kojeg su kao malog zvali Matuša, a on se predstavljao kao Tuša; Srček - odrasli su mu tako tepali; Čutora - kao mali rekao "čutora" umjesto *cukora* (šećera); Čvrček - tepali mu (cvrčak); Đefek - mali Štefek; Mikica Halica - vraćajući svinje s ispaše (kao dijete) ostavio *halu* (ogrtač) na tratini, a majka ga je upitala "Mikica, a de je tvoja halica?" U ovu skupinu nadimaka ubrojale smo i nadimke vezane uz rodbinske veze: Tecini - teca (stara teta), Vujčevi - vujec (ujak); Mamčini (*mamica*, na mraclinskom baka); Samčevi - samec (jedini u roditelja).

Po poštapalicama, uzrečicama ili izjavama ostaju obilježeni neki pojedinci, a po njima i njihove obitelji: Jerbeki - Jerbek "jerbo"; Dušeki - Dušek "dušica draga"; Strelini - Strela "ti strela"; Drevovi - Drevo "drevo ti" (drvo ti); Bogiteli - Bogitel "bogitela ti". Zanimljiv je primjer nadimka Majmun. To je bio mještanin koji je koncem drugog svjetskog rata objašnjavao svojim sumještanima Darwinovu teoriju o podrijetlu čovjeka. Budući da je sredina još uvijek bila zatvorena za nova tumačenja, različita od onoga što ih je crkva učila te budući da je njegov status po obrazovanju bio jednak većini mještana, njegova neuvjerljivost u argumentaciji jedne takve tvrdnje i njegova borba protiv ustaljenih kršćanskih normi rezultirala je tako ironičnim nadimkom koji se, jasno, primjenjuje i na širu obitelj - Majmunovi. Primjer utjecaja stranoga (nove ideologije, svjetonazora, a posebno njemačkog jezika) objašnjava nadimke stranog porijekla. Takvi su nadimci nastali od stranih riječi prilično rijetki s obzirom na društveno političku situaciju u kojoj se kraj nalazio (ratne horde Nijemaca, Kozaka, služenje u okupacijskim vojskama, emigracija u Ameriku, Afriku,...). Oni (nadimci) ulaze u jezični podsistem i tada funkcioniraju samostalno, odvojeno od izvornika od kojeg su nastali. Tako se gubi semantička veza s izvornikom, a nadimci su potpuno integrirani u jezični sustav mračlinskog govora. Navodimo primjere: Esperant - nekad učio esperanto; Kurmani (mađ. kormany = upravljati vozilom); Bigfala (engl. big fellow = veliki momak); Cimer - upotrebljavao riječ *cimeršlaf*; Bekrija (turc. veseli čovjek sklon pjesmi, piću, šali); Šulek (ger. Schule) - pretpostavka da je vezano uz školu; Baček (mađ. basci = ujak) - u značenju lijep, zgodan mladić; Rendator (franc. rente) - plaćali najamninu *rendu*; Firer (ger. Führer) - desetnik u vojsci; Precektor (lat. praeceptor) - činovnik na pl. općini turopoljskoj; Vakterica (germanizam) - žena radnika na željeznici; Špektor, Špektorica - inspektor, nadglednik šume i njegova žena; Šurovi (mađ. šor = ulica) - ljudi koji su živjeli u određenom dijelu ulice; Sabulovi (mađ. szabo = krojač) - predak vjerojatno bio krojač; Ledari (ger Leder = koža) - predak radio u kožari; Šoštar (ger. Schuster = postolar) - popravljao cipele; Farmeri (engl. farm) - bave se poljoprivredom i uzgojem stoke; Grosa (germanizam) - djed učio unuke da baku zobu Großmamma.

Kroz ove primjere možemo uočiti još jednu pojavu. Mračlinci se pretežno bave poljoprivredom i stočarstvom (nizinskim, a cijela regija je poznata po posebnoj vrsti svinja - *turopolke* - koju uzgajaju). Nekada su državne službe i obrti bile rijetkost te se i to posebno obilježavalo. Ostali su nadimci *prema zanimanju*: Nače(l)nikovi - predak je bio načelnik općine u Vukovini; Barberi - koji su puštali krv; Zvonarovi - u crkvi; Cukorinec - prodavao *cukor* (šećer); Prelec - radili dijelove tkalačkog stana; Roba - bavio se trgovinom stoke na sajmovima; Sučvi - predak bio sudac pri plemenitoj općini turopoljskoj; Poštarica - žena koja je radila u pošti; Babica - žena koja je vršila porode; Lončarovi - izrađivali lonce; Majstori - vješti u izradi; Kolar - izrađivao kola; Kokošar - uzgajao kokoši i bavio se prodajom jaja.

Unutar mjesta postojalo je nekoliko izuzetno bogatih obitelji, pa su i one ostale obilježene; Bogatuši, Grofovi - imali su puno zemlje; Gosponovi - prvi imali gostionicu, trgovinu i pekaru. Uz ove, postoji nadijevanje nadimaka prema položaju obiteljske kuće (nastali kod raspada zadruga i podjele zadružnog imanja): Fujtači - *fujtač* = ptica pupavac, malo van mjesta; Musaki - *musa* = mlaka - na njihovom imanju je bila mlaka; Grabrovići - *graba* = jama - pretpostavka da je na njihovom imanju bila velika jama; ili po obilježju same kuće, npr. Kokotani - imali su tri kokota na krovu kuće.

Svim navedenim nadimcima pronašle smo, ako ne pravi izvor, ono pretpostavku, no postoji cijeli niz nadimaka čije bi izvore trebalo dublje proučiti. U ovom radu vrijeme nam nije bilo

dostatno, no navodimo neke: Facko (žena); Čik; Šmina; Kir; Šurbek; Špolarci, i dr.

Često je jedna obitelj imala dva ili više nadimka. Jedan se upotrebljavao u razgovoru stranih ljudi o njima, a drugi u razgovoru s rodbinom. Događalo se da se obitelj razgranala u više novih obiteljskih zajednica te da su članovi svih novih obitelji nosili isti nadimak, npr. Franekovi sa šest obitelji. Posebnost čine objašnjenja nadimaka kojeg netko nosi. Nositelj je znao imati drugo objašnjenje za porijeklo svog nadimka nego sumještani. Preoštira im je bila kritika koju je nadimak izražavao. Drugačiji je, dakle, odnos prema nadimku kod govornika, drugačiji kod slušatelja. Njegova upotreba može (kao što smo već istakli) značiti poštovanje, ravnodušnost ili potcjenjivanje.

3. KRAJ

Navedene skupine nadimaka pružaju šarolik niz bogate jezične produkcije. Verificiraju sistem vrijednosti tradicionalne seoske sredine, koja nadahnjuje kreacijom snagu anonimnih pojedinaca - stvaraoca ovog kulturnog dobra. Snaga tradicionalnih nadimaka postupno opada uslijed prodora novih kulturnih elemenata i vrijednosti. Stari (kojih je sve manje) bolje ih pamte, mlađi slabije. Naizgled se zaboravlja i društveni regulativ koji su nadimci nosili, ruše se vrijednosti koje se kroz nadimke pamte. Razvija se sklonost prema odustajanju od seoske tradicije. Sve je veća individualizacija i raste vrijednost pojedinačnosti, a sve je manje težnja za homogenizacijom koja je posebnosti, tj. istaknuta obilježja označavala i čak *kažnjavala* nadimkom.

Današnje mraclinske djevojke i mladići ne prepoznaju se više po nadimcima njihovih predaka, nego prema vlastitima, kreiranim u skladu s modom njihova vremena. Porast takvog tijeka uočen je krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina, a prava eksplozija nadimaka koji nisu autohtoni, bila je u prvoj polovici osamdesetih godina. Snažnijim prodorom hippy kulture, rock glazbe, popa, punk kulture i sličnog kroz medije (TV, radio, časopisi,...) utjecao je na mlađe stanovništvo Mraclina. Oni se poistovjećuju s predstavnicima, idolima mas-medija i oblikuju nadimke prema njihovim imenima, npr. Ćimi - prema rock gitaristu Jimiju Hendrixu; Ozi - prema članu rock sastava Black Sabbath; Ćis - vjerojatno skraćeno od Jesus; Ćoni - prema članu punk grupe Sex Pistols; Šiljo - prema liku iz crtanog filma, iz američke Walt Disney produkcije, itd. Ti anglicizmi govore od kuda *pušu vjetrovi*. Današnji novi nadimci ne svjedoče više o seoskoj tradiciji. Jedino izgovoreni od samih mještana ukazuju na neke karakterističnosti mraclinskog govora (naglasak, samoglasnici,...). Oni su usmeno prenošeni dokument o generaciji koja sazrijeva upijajući kulturne i subkulturne pojave Zapada, ukopavajući ih u vlastito kulturno tlo. Radi li se o krizi identiteta? Tek kroz druge smo ono što jesmo. U suvremenom se društvu uočava kriza identiteta. Kao tipično seoska tradicionalna sredina s korijenima u 13. stoljeću i s plemićkim naslovima podijeljenim pojedinim obiteljima, Mraclin je u svemu imao čvrsto izgrađen sistem vrijednosti. Pokušale smo to iščitati kroz osobne i obiteljske nadimke. Nestajanjem tradicionalnog načina života (poljoprivreda postaje tek usputno zanimanje) te približavanjem Mraclina i Zagreba (Mraclin podpada pod zagrebačku općinu Velika Gorica) mijenjaju se i vrijednosti. Važno je da se tradicija ugardi u novi svijet.

LITERATURA

- CHLOUPEK, DRAGO (1964): Nadimci iz turopoljskoj sela, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 42, Zagreb, 48-53
- KLAIĆ, BRATOLJUB (1988): *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb
- LASZOWSKI, EMILIJ (1910): Povijest plemenite općine Turopolje, *Plemenita općina Turopolje*, sv. I i II, Zagreb
- PALICH, EMIL (1968): *Magyar-Serbhovrat keziszotar*. Terra, Budapest
- PEISERT, MARIA (1991): Etykieta jezykowa i jej wyznaczniki, u: *Jezyk a kultura* 1, 124-130
- SAPIR, EDUARD (1974): *Ogledi iz kulturne antropologije, XX vek*, Beograd
- ŠAMŠALOVIĆ, GUSTAV (1971): *Njemačko-hrvatski rječnik*, Zora, Zagreb
- TOMCZAK, LUCYNA (1992): Nieoficjalne antropimimy jako przejaw zachowan jezykowych w spolecznosci wiejskiej Smegorzowa (Tarnowsie), u: *Jezyk a kultura* 6, 127-133
- Vlastita terenska istraživanja u Mraclinu.

NICKNAMES - A MESSAGE TO A CULTURAL SCIENTIST

Personal and Family Nicknames in the Village of Mraclin

Summary

Nicknames are included in human relations. They are a part of the language culture in behaviour -- talking to someone -- and they adjust the usage of conventional stereotypic formula, and also make possible the most effective mutual communication. Being a part of the language audsystem they are also a part of the language culture and the same legality is applied to them as for the language in relation toward the culture in general.

The topic of our research is how do nicknames reveal the picture of the world in Mraclin (Turopolje) from the end of the 19th century till today; how they mark occurrences, re-establishing values, behaviour and other. Mraclin was, in the time when "old" nicknames originated, the very enclosed environment with a long history (the beginnings in the 13th century), having a strictly re-established system of values and regulating the influence of foreign elements.

The seventies in this century brought changes. The young reject the old values seeking for the new ones, accepting Anglicisms and the influence of the western culture and subculture. The way of earning and the life style are changing. The old people still keep in mind, like a treasury, the reality which the language expressed and maintained. We cannot stop the course of history, but we can regain consciousness of old values by researching and wishing that they, as a tradition -- remembrance on something that is our own -- can be rebuilt into the new world.

Translated by Ljubica Katunar